

політики пам'яті та збереженні регіональної символіки, що має стимулювати формування почуття єдності в різноманітності.

З метою врівноваження регіональної особистості загальнодержавними заходами запроваджуються нові форми ствердження спільної індійської ідентифікації. У 2010 р. започатковано загальнонаціональний Інтернет-проект «Індійська пам'ять» («Indian Memory Project») – онлайн-архів, метою якого є простежити історію Індії в особах і особистих спогадах з використанням архівних фото і текстів.

Загалом індійська модель політики пам'яті стверджує й розвиває початково закладену правову основу, побудовану на принципах етнокультурного плюралізму, хоча й дедалі більше посилює меморіальну складову титульного етносу. У політиці пам'яті як засобі національної консолідації застосовується апеляція як до героїчного складника минулого, так і до тих традицій і правових нормативів, які обґрунтовують можливості толерантного співіснування різних етносів. При цьому гнучкість і демократична складова політики пам'яті забезпечуються передусім правовим інструментарієм.

3.3. Історична пам'ять як складова забезпечення консолідації Саудівської Аравії та Єгипту в умовах сучасних трансформацій

В арабському світі Саудівська Аравія та Єгипет втілюють провідні суспільно-політичні моделі і тенденції історичного розвитку, які впливають на загальне спрямування політичних процесів у регіоні. Попри значні відмінності в історичній пам'яті обох країн є спільні риси, що стосуються зміцнення традиційних ідентичностей, сакралізації і політизації історичної міфології.

Основою політики історичної пам'яті у Королівстві Саудівська Аравія є широкомасштабна пропаганда винятковості країни як батьківщини зародження ісламської релігії. Тут розташовані найбільші мусульманські святині Мекка та Медіна, де відбувалось зародження умми та було сформовано викладене в Корані вчення ісламу. Ці постулати активно використовуються не лише для консолідації самого саудівського суспільства, яке за короткий історичний період пододало шлях від родоплемінного устрою до постіндустріального укладу, а й для захисту інтересів правлячої Саудівської династії.

У другій половині ХХ ст. влада намагалася підтримувати баланс між вимогами й викликами модернізації та традиційними цінностями таким чином, аби не виникла загроза існуванню олігархічного устрою. Однак в останні роки внаслідок культурного шоку, який здійснює на саудівське суспільство різнобічна модернізація, дотримання такого балансу стає все більш проблематичним.

Протягом останніх двох десятиліть у Саудівській Аравії відбувається поступовий зсув у політичній культурі та створенні нових інституцій, що роблять державу більш відкритою до інновацій. Логіка історичного поступу,

виклики та проблеми, що постали перед Саудівською Аравією, спричинили необхідність у глибокому оновленні всього комплексу суспільних відносин, зокрема в релігійній сфері. Зниження цін на нафту спричинило різке зменшення державних доходів, що змусило правлячий дім Саудів впроваджувати нову економічну, а відтак і суспільно-політичну модель розвитку. Однак таку модель неможливо запроваджувати без перегляду ваххабізму – традиційної моделі ісламу, на якій побудовано суспільні відносини всередині країни. Саудівська влада постала перед необхідністю значного зменшення впливу ваххабітських кліриків у системі правління, без чого неможливо вільно розвивати бізнес, здійснити широкомасштабну диверсифікацію економіки, забезпечити працевлаштування й ширшу участь у політичному житті молоді, яка складає понад 70% усього населення. Під тиском цих потреб у країні відбувається перехід влади до нової генерації династії Саудів («младосаудитів»), лідером якої став нинішній спадковий принц 31-й Мухаммед ібн Салман. За його ініціативою у квітні 2016 р. була ухвалена масштабна програма фундаментальних перетворень «Бачення-2030», спрямована на консолідацію саудівського суспільства не лише через широкомасштабні соціально-економічні перетворення, а й через ефективне використання такого інструменту, як історична пам'ять у формі нового переосмислення ролі країни як батьківщини ісламу. У програмі обґрунтовано статус держави «як серця арабського та ісламського світів», а також визначено мету переосмислення та реформування ісламської ідентичності в напрямі більшої поміркованості та толерантності. Оновлена модель ісламу має забезпечити консолідацію саудівського суспільства у період серйозних трансформацій.

Реформування моделі ісламу розпочалося після терактів 11 вересня 2001 р. у США. У 2003-2006 рр. у Королівстві було ініційовано програму реформ, включно з впровадженням національної контртерористичної програми, спрямованої на боротьбу з релігійними екстремістами, відкриття міжнародного міжрелігійного центру діалогу, а також місцевого національного діалогового центру і включення представників інших сунітських шкіл до Ради вищих улемів. Неформальна угода між США і Саудівською Аравією 2005 р. зумовила перегляд релігійних навчальних підручників. У нових підручниках Іслам проголошено релігією миру та прибрано положення щодо нетолерантного ставлення до юдеїв та християн. Було також офіційно визначено, що оголошувати джихад має право лише король як хранитель двох святих мечетей.

У 2008 р. за підтримки ООН Саудівська Аравія ініціювала Міжнародну конференцію з міжрелігійного діалогу та створення у Відні Міжнародного центру міжрелігійного та міжкультурного діалогу імені короля Абдулли бін Абдулазіза. У 2007 р. король Саудівської Аравії зустрічався з Папою Римським Бенедиктом, а нинішній король Салман під час візиту до Єгипту (2015 р.) мав зустріч із Папою Тавадросом, главою Коптської православної церкви.

Суттєвий вплив на політику реформ у Саудівській Аравії мав візит президента США Д. Трампа в травні 2017 р. Під час зустрічі в Ер-Ріяді було відкрито новий Глобальний центр протидії екстремістській ідеології. Відкриття цього закладу засвідчило усвідомлення важливості ідеологічного протиборства з екстремістськими течіями ісламу з використанням морально-етичних, юридичних та інтелектуальних чинників.

На відміну від Саудівської Аравії Єгипет, який впродовж тривалого часу претендував на лідерство в арабському світі, зазнав значних потрясінь під час «Арабської весни». Період правління ісламістської партії «Братів-мусульман» (2012-2013 рр.), які здобули владу після вимушеної відставки президента Х. Мубарака, виявився нетривалим. Унаслідок воєнного перевороту в липні 2013 р. главу держави, висуванця «Братів-мусульман» М. Мурсі було усунуто з посади. У країні ствердився авторитарний режим на чолі з президентом – фельдмаршалом А. Фаттахом ас-Сісі.

Прагнучи зміцнити своє внутрішнє та зовнішньополітичне становище єгипетський режим став на шлях максимального зближення з Саудівською Аравією. Єгипет приєднався до Об'єднаної арабської коаліції і підтримав її дії в Ємені проти хуситів, а з 5 червня 2017 р. став активним учасником так званого антитерористичного квартету, який розпочав бойкот держави Катар, аби поставити політику його уряду під контроль з боку коаліції монархів Перської затоки. У квітні 2016 р. під час візиту до Єгипту короля Саудівської Аравії Салмана єгипетський уряд погодився на передачу саудитам єгипетських островів Тіран і Санафір у Червоному морі. Вказані дії мотивувалися намірами отримати від Саудівської Аравії фінансову допомогу, зміцнити становище правлячого режиму, послабити позиції «Братів-мусульман» та інших прихильників політичного ісламу.

Головним напрямом соціокультурної політики уряду Єгипта є прагнення взяти під свій контроль релігійну сферу й під приводом боротьби з релігійним екстремізмом та джихадизмом очистити духовно-релігійний простір країни від впливу «Братів-мусульман». Інший важливий напрям політики історичної пам'яті становить максимальне використання ролі і спадщини видатного єгипетського лідера Г.А. Насера. Адже в офіційній пропаганді нинішній єгипетський президент ас-Сісі виступає як наступник і спадкоємець Насера.

Особливе місце у політиці історичної пам'яті та консолідації єгипетського суспільства відводиться релігії та максимально повному підпорядкуванню державі релігійних інституцій. Уряд президента ас-Сісі зосередив основну увагу на встановленні контролю над вищим сунітським релігійним навчальним закладом аль-Азгар у Каїрі. Мета цих дій полягає в нейтралізації впливу «Братів-мусульман» і салафітів на верхівку ісламського духовенства, що має створити умови для консолідації суспільства на основі поміркованої версії ісламу. Зі складу університету аль-Азгар вилучено 9 факультетів, не пов'язаних з релігійною освітою. У квітні 2017 р. до єгипетського парламенту було внесено законопроект, що передбачає реформування університету аль-Азгар включно з обмеженням перебування його керівника (верховного імама) двома термінами по шість років кожен. У

разі порушення світських законів країни передбачається автоматичне зміщення верховного імаму з посади.

Посилення міжрелігійної напруженості спонукало уряд створити Національну раду з питань протидії тероризму та екстремізму. Приводом для цього стали терористичні атаки на коптські церкви у Танті та Александрії. Указ про заснування цього органу президент ас-Сісі підписав 26 липня 2017 р., у день Єгипетської революції 1952 р. До складу ради, яку очолює президент країни, входять прем'єр-міністр, верховний імам аль-Азгару, глава Коптської православної церкви, спікер палати представників парламенту, міністри оборони, оборонної промисловості, релігійних установ, молоді, закордонних справ, соціальної солідарності, юстиції, освіти, телекомунікацій, глава Центральної розвідувальної служби та відомі громадські діячі. До повноважень Національної ради з питань протидії тероризму та екстремізму входить перегляд навчальних програм в університеті аль-Ахрам, асоційованих з ним інститутах та школах. Міністерство вакуфів (релігійних внесків) має відстежувати контент проповідей у мечетях на предмет належної інтерпретації ісламу.

Важливу роль у формуванні концепції національної єдності відіграють спроби нинішнього керівництва Єгипту досягти порозуміння з громадою християн-коптів. Декларуючи світський характер державного ладу Єгипту, уряд Єгипту сприяв організації апостольського візиту Папи Римського Франціска (28-29 квітня 2017 р.).

У концепції національної історії, яка акцентує тяглість від ери фараонів до сучасного Єгипту, коптам як прямим нащадкам стародавніх єгиптян, відводиться роль зв'язуючої ланки в історичному розвитку єгипетського народу. У політиці історичної пам'яті важливе місце посідає спільна боротьба єгипетських мусульман та християн проти британського колоніалізму. У цьому сенсі висвітлюється діяльність видатного коптського протоієрея Сергіуса (1883-1964 рр.), який вважається символом національної єдності Єгипту. Під час революції 1919 р. він організував марш до мечеті аль-Азгар, в якій виголосив історичну промову, закликавши почати повстання проти британської окупації.

З погляду цілей і завдань теперішнього єгипетського керівництва звернення до постаті Г.А. Насера як засновника єгипетського політичного проекту і творця сучасного арабського націоналізму має принципове значення. Сприяючи обґрунтуванню легітимності світського державного ладу країни, традиція Насера дозволяє виправдовувати застосування державних атрибутів насильства проти політичних опонентів, використовувати історичну пам'ять для обґрунтування обраного курсу та апелювати до підтримки суспільства заради прогресу і громадянського миру.